

AKSIYALARNI OMMAVIY JOYLASHTIRISH AMALIYOTINI SAMARALI TASHKIL ETISH MASALALARI.

Umirova Gulchehra Xusan qizi
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
BANK-MOLIYA AKADEMIYASI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada aksiyalarni ommaviy joylashtirish amaliyoti va uni samarali tashkil etish masalalari haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar. *Biznes, korporativ, korxonalar, amaliyot, aksiya, bank, jamiyat, iqtisodiyot, samaradorlik.*

Bizga ma'lumki, biznesni yuritish jarayoni juda murakkab jarayon bo'lib, uni yuritishning tashkiliy ko'rinishini tanlash yangidan tashkil etilayotgan biznes tuzilmalari uchun ham, ma'lum bir yillar mobaynida faoliyat yuritib kelayotgan tadbirkorlik tuzilmalari uchun ham muxim jarayon hisoblanadi. Korporativ tuzilmalarning barchasi (aksiyadorlik jamiyatlari, ma'suliyati cheklangan jamiyatlar, xususiy korxonalar, oilaviy korxonalar va x.k.) o'ziga xos xususiyatlarga egaki, tadbirkorlar tomonidan o'zi har tomonlama mos keladigan, uning oldiga qo'ygan maqsadlariga ko'proq javob beradigan shaklni tanlash vazifasini yuklaydi

Aksiyalarni ommaviy joylashtirish biznes uchun arzon kapital jalb qilish orqali yuqori samaradorlikka xizmat qilsa, investorlar va aholi uchun daromad manbalarini diversifikatsiyalash hamda oshirishga xizmat qiladi. Bugungi iqtisodiyotning faol tarzda raqamlashuvi sharoitida aksiyalarni ommaviy joylashtirish amaliyoti globallik kasb etmoqda. Ya'ni IPO amaliyotlariga global amaliyot sifatida yondashilmoqda. Bunga bugungi texnologik rivojlanish to'la-to'kis imkon bermoqda. Mamlakatimizda ham bu borada Kvarts, Qo'qon mexanika zavodi, Jizzax plastmassa, Uzauto Motors aksiyadorlik jamiyatlari misolida ma'lum bir ijobiy yoki salbiy tajribalar olindi. Lekin aynan aksiyalarni ommaviy joylashtirish amaliyotlari orqali erishish mumkin bo'lgan imkoniyatlardan etarlicha foydalanilmoqda, deya olmaymiz.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning (Murojaatnoma. Toshkent, 2022:6) "Mening katta niyatim -yurtdoshlarimiz orasida yuz minglab mulkdorlar, aksiyadorlar paydo bo'lsin. Odamlarimiz o'z omonatlarini investitsiya qilib, yuqori daromadlarga ega bo'lsin. Shuning uchun topshiriq berdim kelgusi yilda engyirik 10 ta kompaniya va tijorat banklarimizning aksiyalari o'z aholimiz uchun ochiq va shaffof savdoga chiqariladi. Bu chinakam xalqchil IPO bo'lishiga ishonaman", deya alohida qayd etgan edilar.

Shuningdek, 2023 yil 24 mart kuni o'tkazilgan davlat mulkini xususiylashtirish ishlarining ijrosi va bu borada joriy yilgi rejalar muhokamasi yuzasidan yig'ilishda prezidentimiz "40 ta yirik korxonalar va banklardagi davlat ulushi "xalqchil IPO" orqali sotiladilishi, jumladan, ilk bor Navoiyva Olmaliq kombinatlari, Metallurgiya kombinati, "O'ztelekom", Milliy bank, Sanoatqurilishbank kabi yirik korxonalarining o'rtacha 2 foiz

aksiyalari aholiga taklif etiladi. Bunda aholiga aksiyalarni to'g'ridan-to'g'ri sotib olish imkoniyati yaratiladi. Aksiyalari sotilgan korxonalar besh yil davomida sof foydasining kamida 30 foizi dividend to'lashga yo'naltiradi", deya ta'kidlandi. Keltirilgan ijobiy jihatlarga qaramasdan aksiyalarni ommaviy joylashtirish amaliyotining o'ziga xos printsiplari mavjud bo'lib, ularga rioya qilish bunday amaliyotlarni muvaffaqiyatli yakunlaydi.

“Aksiyalarni birlamchi ommaviy joylashtirish amaliyoti qisqacha IPO (ingliz tilidan olingan - Initial Public Offering) deb yuritiladi. IPO emitent tomonidan aksiyalarni bozorda birlamchi ochiq obuna usulida ommaviy joylashtirish bo'lib, bu jarayon davomida ular investorlarning keng doirasiga kirib boradilar va fond birjasida erkin savdoni amalga oshiradilar. Boshqacha kilib aytganda, IPO deganda emitent kompaniya o'z aksiyalarini ochiq bozorda birinchi marta sotuvga chikarishi tushuniladi. Shu yo'l bilan kompaniya “yopiq” dan “ochiq”ga o'zgaradi, ya'ni shu kompaniya aksiyalariga kiziqib qolgan investorlar ularni fond birjasida erkin sotib olishlari mumkin”. “IRO tarixiga nazar soladigan bo'lsak, 1970 yillarning o'rtalaridan boshlab IPO jarayonini kuzatish va o'rganish bir qator amaliy va ilmiy ishlar yaratilishiga olib keldi. 1990 yillar oxiridagi global moliyaviy inqirozdan oldingi davrda IPO larni o'rganishga katta e'tibor qaratildi. O'sha vaqtda kompaniyalar o'zlarining aksiyalarini ommaviy ravishda taklif qilishdan katta miqdorda foyda olishlari mumkin edi. Dastlabki chiqarilgan internet(kompaniyalari)-aksiyalari yangi internet-axborot kompaniyalari sanoatini rivojlanishida muhim rol o'ynadi”. Albatta, emitent kompaniya IPO o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilishda va uni amalga oshirish jarayonida muhim rol o'ynaydi, ammo jarayonning boshqa ishtirokchilarining muhim roli xaqida ham unutmash kerak. Chunki, IPO o'tkazish muammolarini nafaqat emitent nuqtai nazaridan o'rganish, balki boshqa ishtirokchilar nuqtai nazaridan o'rganish bu jarayonni kengroq ochib berishga imkon beradi.

Shuni alohida ta'kidlashimiz lozimki, aksiyadorlik jamiyatlari tomonidan IPO amaliyotini o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilinganda bosh maqsad arzon va yuqori miqdorda moliyaviy resurs jalb qilishni masad qilgan bo'ladi. Kutilayotgan IPO amaliyotlarining samarali kechishini ta'minlash orqali qo'yilgan maqsadga erishish uchun esa bu borada e'tibor qaratish lozim bo'lgan ma'lum bir jihatlarda mavjud. IPO amaliyotida bu borada muhim hisoblangan va e'tibor qaratish lozim bo'lgan o'ziga xos muhim bosqichlar shular jumlasidandir.

Olib borgan tadqiqotlar natijasi asosida aksiyadorlik jamiyatini imtiyozli aksiyalar evaziga moliyalashtirishning emitent uchun afzalliklari sifatida quyidagilarni keltirib o'tishgan:

1. Muomala muddati belgilanmaganligi. Qonunchilik hujjatlariga asosan imtiyozli aksiyalarni so'ndirish muddati belgilanmagan. Shu bilan bir qatorda, aksiyadorlik jamiyatlari tomonidan obligatsiyalar emissiya qilish hisobiga o'zini moliyalashtirib mablag' jalb qilinganda yoki bankdan kredit olish orqali o'z faoliyatini moliyalashtirganda ularning qaytarishlik muddati aniq belgilab qo'yiladi.

2. Imtiyozli aksiyalar emissiya qilish hisobidan qo'shimcha kapitalni kompaniyani boshqarishda yoki faoliyatiga aralashish xuquqini bermasdan jalb qilish. Lekin aksiyadorlik

jamiyatlari faoliyatiga oid ayrim masalalar ko‘rilganda yoki aksiyadorlik jamiyati aksiyadorlar oldidagi majburiyatini bajarmagan xolda imtiyozli aksiya egalari ham aksiyadorlar umumiy yig‘ilishlarida o‘z ovozlari bilan qatnashadilar.

3.Korxonani bankrot holatiga olib kelish bo‘yicha faoliyat ko‘rsata olmasligi. Imtiyozli aksiya egalari oddiy aksiya egalari bilan farqli ravishda ovoz berish huquqi yukligi tufayli o‘z manfaatlarini ko‘zlagan xolda kompaniya faoliyatiga zarar o‘tkaza oladigan qarorlar qabul qila olmaydi. Shunday qilib, imtiyozli aksiyalar emissiyasi natijasida aksiyadorlik jamiyatlari kapital jalb qilishga erishadilar, ammo aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatida nazorat yo‘qolmaydi hamda aksiyadorlik jamiyatlarining qarzdorligi oshmaydi. Lekin aksiyadorlik jamiyati tomonidan qat’iy belgilangan dividend siyosatini amalga oshirish lozim bo‘ladi. Shu bilan bir qatorda, aksiyadorlik jamiyati imtiyozli aksiyalarni emissiya qilish orqali moliyalashtirilganda emitent uchun dividendlarni to‘lash bo‘yicha va yana boshqa ancha qat’iy belgilangan shartlar va majburiyatlar yuzaga keladi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki O‘zbekiston Respublikasida qimmatli qog‘ozlar bozorining rivojlanishi va IPO larning amalga oshirilishi iqtisodiyotga muhim ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu jarayon korporatsiyalar va davlat organlari uchun moliyaviy resurslarni taqdim etishda asosiy rol o‘naydi, bu esa iqtisodiy rivojlanish va barqarorlikka yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Elmirzayev S. Korporativ moliya. Darslik. - T.: “Iqtisod-moliya”, 2019 y. - B. 36
2. B.Toshmurodova. Korporativ moliyani boshqarishning dolzarb masalalari: Monografiya/ T.: “Iqtisod-moliya”, 2017. B. 188
3. QurbonovJ., Omonov S., Nuralieva D. Xalqaro IPO amaliyotlari tahlili: tashkiliy xususiyatlari va institutsional investorlar ishtiroki. G'G' Iqtisod va moliya, 2021. No1. -B. 53-61.
4. Chinqulov Q. Aksiyadorlik jamiyatlarini moliyalashtirishni takomillashtirish. G'G' Iqtisodiyot va ta'lim, 2021. No5. -B. 243-250.
- 5.Boev B. Aksiyalarni ommaviy joylashtirish amaliyotini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari. PhD ilmiy darajasini olish uchun diss. avtoreferati. Toshkent, 2021. -56 b.